

Verlag bijeenkomst Geloven in Groen

Inleiding

In de Morgensterkerk aan de Genemuidenstraat in Den Haag kwamen op woensdagavond 9 mei 2018 30 mensen van 10 verschillende gebedshuizen samen voor de vierde bijeenkomst van het initiatief Geloven in Groen.

Eerdere bijeenkomsten vonden plaats op 18 augustus 2017, 11 november 2017 en 8 maart 2018. Op 9 mei zijn er verschillende ervaringsdeskundigen en experts uitgenodigd:

- **Hoe neem je mensen mee in de weg van verduurzaming?** – Femke Slegers
Femke Slegers van Fossiel Vrij Den Haag heeft in 2 jaar tijd een grote beweging gebouwd in onze stad. Ze deelt haar geleerde lessen over hoe mensen te enthousiasmeren, betrekken en verbinden.
- **Postcoderoos** – Wim Schutten
Wim Schutten leidt in de wijk Segbroek een project rond de Postcoderoos. Hij vertelt hoe buurtbewoners via duurzaamheid op elkaar betrokken worden.
- **Tuinen en tuinieren** - Hendrik Jan Bakker
Hendrik Jan Bakker is al jarenlang bezig met duurzaamheid in binnen en buitenland. Hij is
- **Energie en gebouw:** plan van aanpak verduurzaming – Ingrid Vogels (ingrid.vogels@green2live.net)
Ingrid Vogels begeleidt en coördineert het traject van verduurzaming voor de Oud-Katholieke Kerk in het centrum van Den Haag van subsidieaanvraag tot isolatie ledverlichting en installatie zonnepanelen. Zij heeft ook kennis over de verschillende zonnepanelensystemen.

Opening

Bij binnenkomst staat de warme vegetarische maaltijd klaar en kunnen de aanwezigen bijpraten en elkaar ontmoeten tijdens het eten. Het plenaire gedeelte van de avond geopend door Mohammed Kechouh van Geloven in Groen (Initiatives of Change).

Vervolgens heet Jasper Klapwijk van de Morgensterkerk het gezelschap welkom. Klapwijk is predikant en milieu-ethicus. Hij deelt wat hem motivatie en inspiratie geeft om zich in te zetten voor duurzaamheid. Zo vertelt hij dat hij recent een filmpje over [Midway Island, a plastic island](#)¹ heeft gebruikt in een preek ([CNN maakte hier ook een item over](#))². Op dit eiland in de Stille Oceaan, op de verst denkbare afstand van alle omringende continenten, fotografeerde Chris Jordan de lijken van albatrossen (zie foto rechts). Daarbij springt één ding voor iedereen het oog: de massa onverteerbaar plastic in de maag. Van minuscule korreltjes tot complete aanstekers of flessendoppen aan toe. Dit eiland ligt in de Stille Oceaan precies tussen de VS en Japan, en is zodoende erg ver van het vaste land en de menselijke beschaving. Inmiddels is er ook een film gemaakt door deze fotograaf: www.albatrossthefilm.com. Klapwijk: 'Waarom zou je dit als christen raken? Deze wereld is door God gemaakt als een kunstwerk en dat zie je dan zo aangetast worden.' Hij geeft aan zich in te zetten om dit kunstwerk van God weer te laten functioneren: niet meer de uitbuiters zijn van deze schepping, maar de rentmeester.

De Morgensterkerk heeft 2 jaar geleden een grote slag gemaakt in het verduurzamen van het gebedshuis en de tuin. Het pand is destijds voorzien van dubbel glas, isolatie, LED-verlichting, nieuwe CV ketel en 56 zonnepanelen op het dak. De zonnepanelen leveren al meer op dan er verbruikt wordt. Door de verbouwing kwam er ook een stuk

¹ Link naar webpagina Midway Island: <https://www.youtube.com/watch?v=pUM58LIU2Lo>

² Link naar webpagina CNN over Midway Island: <http://edition.cnn.com/interactive/2016/12/world/midway-plastic-island/>

tuin bij en om de omgevingen leefbaarder te maken moesten een aantal bomen worden gekapt. Hier is een open tuin voor in de plaats gekomen met veel bloemen en struiken: goed voor bijen, insecten en vogels. Daarnaast heeft de kerk Fairtrade koffie, suiker en biologische koffiemelk. De uitdaging op dit moment is om van het gas af te gaan naar iets anders.

Presentatie Femke Slegers

Femke Slegers is één van de vrijwilligers achter [Den Haag Fossielvrij](#)³. Fossielvrij is een burgerbeweging die de gemeente oproept te stoppen met investeren in kolen, olie en gas. Slegers raakte twee jaar geleden betrokken bij de beweging. Ze werkte voorheen als freelancer bij ministeries en banken waar ze onder andere schreef over geld vermeerderen. Langzaam begon ze zich af te vragen: wat is geld straks nog waard als de aarde niets meer waard is? 'Ik dacht voorheen: we kunnen alles oplossen. Maar toen besepte ik dat er geen quick fix was op het gebied van klimaatverandering, realiseerde ik dat dit niet simpel op te lossen is,' aldus Slegers. Ze besloot te stoppen met werken voor 1 jaar en zich in te zetten voor het klimaat.

Zo begon twee jaar geleden haar betrokkenheid bij Den Haag Fossielvrij tijdens de [Dag van de Aarde in de Christus Triumfatorkerk](#)⁴. Er vormden zich een groepje vrijwilligers zonder enige campagne ervaring. Het was even zoeken naar hoe te starten, maar uiteindelijk zijn er 2 elementen die daarin belangrijk waren: inzetten op 1 concreet project en de verbinding zoeken met anderen. In Den Haag zijn heel veel groepen bezig met thema's verwant aan het klimaat: bomen, lokaal voedsel, lokaal energie opwekken. Het project werd de [Haagse Fietsparade voor het Klimaat](#)⁵ waarbij uiteindelijk 40 organisaties zich aansloten en ruim 200 mensen meefietsten om de gemeente Den Haag te vragen het Haagse Klimaatbeleid in lijn te brengen met het Parijs-akkoord.

Uit dit eerste project en andere succesvolle projecten die volgde deelt Femke Slegers wat volgens haar factoren waren die bijdroegen aan het succes en het enthousiasmeren van mensen om zich aan te sluiten:

1. **Maak zichtbaar wat je doet** (website, sociale media, foto's, filmpjes) en hoe je groeit. Binnen Den Haag Fossielvrij maken we elke vergadering een foto waar de energie vanaf straalt. Maar ook als we ergens anders zijn, niet alleen events, maken we een foto die we delen.
2. **Zorg dat mensen de verbondenheid zichtbaar kunnen maken en hier trots op zijn.** Binnen Den Haag Fossielvrij heeft iedereen een Tshirt met een andere kleur. 'Je laat zien dat je er trots op bent en wat het groepsgevoel stimuleert.'
3. **Kies momenten uit die al een betekenis hebben binnen de gemeenschap waar je je inzet.** Fossielvrij heeft bijvoorbeeld gekozen voor de 1^e dag na de zomervakantie en een actie op de dag dat de nieuwe burgemeester werd geïnstalleerd.
4. **Betrek mensen en organisaties (uit de buurt) die ook met het thema bezig zijn.** Met de huidige actie van Den Haag Fossielvrij, steun (uit de stad) verwerven voor het Haags Klimaatpact, zijn ook organisaties betrokken die niet onder de *usual suspects* vallen waaronder banken, musea, kledingbedrijven en verzekeraars.
5. **Creëer duidelijkheid over hoe de groep werkt en eventuele verwachtingen die er zijn.** De groep die betrokken is bij Den Haag Fossielvrij, is heel open. Elke twee weken is er een open vergadering waar iedereen welkom is, en als je even niet kan is het prima. De grondhouding is dat iedereen doet en bijdraagt wat voor haar/ hem mogelijk is. De groep is gemengd met mensen van allerlei leeftijden.
6. **Ook als het even inzakt, doorgaan.** Bij het volgende project komen er weer mee. Daarbij helpt het om een kerngroep te hebben van 2 – 3 mensen.
7. **Vertrouw op wat je doet.** Slegers: 'we zijn met iets heel belangrijks en moois bezig dat kan niet anders dan aanstekelijk werken.'

³ Link naar website Den Haag Fossielvrij: <https://www.fossielvrijdenhaag.nl/>

⁴ Link naar Dag van de Aarde: <http://www.earth-matters.nl/7/12412/aarde-en-milieu/22-april-2016-dag-van-de-aarde.html>

⁵ Link naar Haagse Fietsparade: <https://www.fossielvrijdenhaag.nl/kopie-van-fietsparade>

8. **Zorg dat je dingen organiseert voor de achterban** waar ze blij van woorden en dat je goed laat zien waar je mee bezig bent.
9. **Wil je mensen bewustmaken of activeren dan werkt het het beste om je eigen verhaal te delen.** Vertel je eigen verhaal van hoe je van weten tot voelen bent gekomen. Deel wat bij jou zelf het moment was waarop je dit realiseerde, dat het bij jou bij de keel greep.
10. **De vertaalslag naar actie en resultaten kost tijd.** Houd dit in het achterhoofd en deel dit met de groep die zich inzet.

Deelsessies

Na het plenaire gedeelte kunnen deelnemers kiezen bij welke onderwerpen ze willen aansluiten (zie pagina 1). Hieronder staat per deelsessie een korte samenvatting van wat besproken is.

Tuinen – Hendrik Jan Bakker

Hendrik Jan Bakker van [Vriendenkring Sekem](http://www.sekemvrienden.nl/)⁶ nam de deelnemers tijdens de sessie mee in een verhaal over zijn eigen ervaringen rondom inspiratie uit religie en over dat van de oprichter van [Sekem](http://www.sekem.com/en/index/)⁷ in Egypte. SEKEM is in 1977 ontstaan uit een visioen van oprichter Ibrahim Abouleish (1937-2017). Hij zag de noden van Egypte en wat hij daaraan wilde doen: een landbouwonderneming oprichten in de woestijn. Hij liet zich daarbij inspireren door spirituele inzichten uit antroposofie en islam. SEKEM produceert diverse levensmiddelen, kruidenpreparaten en textiel op basis van de biologisch-dynamische landbouwmethode.

Bakker begon met zijn eigen persoonlijke verhaal. In het verleden zocht hij een manier om in het heden bezig te zijn met groene vraagstukken en religie en kwam er al snel achter dat samenwerken veel effectiever werkt. Vandaar dat hij [Groene Moslims](https://www.groenemoslims.nl/)⁸ destijds is gestart. Rudy van der Aar: 'Hier was aansluiting met de groep, omdat wij hebben gemerkt dat samen meer bereikt kan worden.'

Verder kwam ter sprake hoe de groep gezamenlijk de achterban kan betrekken bij het thema tuinen. Tuinen gaat over meer dan onderhouden. Het behouden, beschermen en beleven van de natuur is namelijk iets wat ons allen aangaat en kan op verschillende manieren worden gestimuleerd binnen de gemeenschappen. Voorbeelden zijn onder andere gezamenlijke uitjes naar boeren, reeds opgezette tuinen en evenementen rondom de natuur.

De sessie eindigde met een rondleiding door de tuin van de Morgensterkerk (foto boven). Gijsbert Pellikaan van deze kerk vertelde wat er allemaal groeide, hoe het proces van het aanleggen van de tuin in gang werd gezet en wat erbij kwam kijken. Een interessante optie om bijvoorbeeld meer aandacht te krijgen voor het tuinenproject is de [Gulden Klinker](https://www.denhaag.nl/nl/in-de-stad/natuur-en-milieu/gulden-klinker.htm)⁹ (rechts op de foto). Een fonds wat de gebedshuizen kan ondersteunen met het realiseren van een duurzame tuin. Een andere praktische tip die uit de groep kwam was om koffiedik op de bodem te bedekken zodat er een organische laag komt die de bodem verbeterd en voed. Dit laatste heeft te

maken met het scheiden van afval en wat daarbij komt kijken.

⁶ Link naar website Vriendenkring Sekem: <http://www.sekemvrienden.nl/>

⁷ Link naar website SEKEM: <http://www.sekem.com/en/index/>

⁸ Link naar website Groene Moslims: <https://www.groenemoslims.nl/>

⁹ Link naar webpagina Gulden Klinker: <https://www.denhaag.nl/nl/in-de-stad/natuur-en-milieu/gulden-klinker.htm>

Postcoderoos – Wim Schutte

Wim Schutte is vrijwilliger bij [De Groene Regentes](https://www.groeneregentes.nl/)¹⁰. Hij is de technicus van een groepje mensen die in het Haagse stadsdeel Segbroek bezig is met groene projecten onder de vlag van [Haags Opgewekt](https://www.groeneregentes.nl/projecten/zonnepanelen-op-andermans-dak/de-nieuwe-regentes/)¹¹. In deze deelsessie op 9 mei vertelt hij samen met zijn partner Conny Vordendag over de Postcoderoos. De Postcoderoos regeling (formeel de regeling verlaagd tarief voor collectieve opwek van de Wet belasting milieugrondslag) is geïntroduceerd als financieringsmogelijkheid om gezamenlijk zonne-energie op te wekken, zonder dat de zonnepanelen op het eigen dak hoeven te liggen. Het model is simpel: bewoners investeren samen in zonnepanelen op een groot dak in de buurt van waar ze wonen en vormen een coöperatie. Meer informatie over de [Postcoderoos staat op de website van het Rijksdienst voor Ondernemend Nederland](https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/duurzame-energie-opwekken/lokale-duurzame-energie-initiatieven/themas/financieren-lokale-energie-initiatieven)¹².

Wim licht VVE's en andere coöperaties voor over de technische mogelijkheden van de gezamenlijke aanschaf van zonnepanelen. Zo begeleidt hij een project in de buurt rond het theater De Nieuwe Regentes in de Weimarstraat. Op het dak van dit voormalige zwembad wordt door een grote groep buurtbewoners geïnvesteerd in zonnepanelen en de opbrengst wordt samen gedeeld.

Het principe van de Postcoderoos kan wel eens heel interessant zijn voor de deelnemers van 'Geloven in Groen'. Op 9 april vertelde Schutte in de Bosbeskapel zijn verhaal al aan vertegenwoordigers van verschillende kerken en moskeeën. De deelnemers overstelpen hem toen met vragen over investeringskosten, terugverdientijden, onderhoud, etc. Geduldig legde hij de rekenmodellen uit. We concludeerden dat als het je te doen is om een goed en snel rendement, het beleggen in duurzaamheid wellicht niet het eerste is waar je aan moet denken. Op 9 mei en daarna kwamen over precies dat punt verder te praten. Waar ligt de motivatie om aan duurzaamheid te doen? In het project Geloven in Groen zou het misschien minder kunnen gaan om het economische *what's in there*

for me?. De intrinsieke motivatie om te investeren in groene toekomst zou wel eens meer kunnen liggen in levensbeschouwelijke waarden als goed rentmeesterschap, zorg voor de schepping, geweldloosheid, en de universele mensenrechten van toekomstige generaties.

Behalve dat Schutte de groep inspireerde, werd hij zelf ook door dit gesprek op 9 mei aan het denken gezet. 'Inderdaad met rekenmodellen gaan we het niet redden'. Ook rondom het zonnepanelen-dak van het Theater gaat het óók om de sociale samenhang in de buurt, inclusief koffie en appelgebak rondom piketpaaltjes in het project. 'Als het minder om terugverdientijden en meer om schone aarde gaat, zijn de SDE-subsidies misschien erg interessant', vertelt hij. Van deze [Stimulering Duurzame Energieproductie](https://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie)¹³ (SDE) subsidies kunnen meer mensen uit de wijdere omtrek van de energieopbrengsten van gebedshuizen profiteren. Binnen de SDE zijn er verschillende categorieën waaronder [Zon SDE+](https://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie/categorieen/zon-sde).¹⁴ De terugverdientijd is langer, maar in termen van religieuze tijdrekening: wat is nu een paar jaar op de eeuwigheid?

Energie en gebouw – Ingrid Vogels

Ingrid Vogels heeft een achtergrond in de tuinbouw en export van planten. Ze is in 2013 haar eigen bedrijf begonnen. Vaak willen mensen iets op het gebied van het verduurzamen van hun gebouw, maar hebben ze geen idee hoe dit aan te pakken. Vogels denkt mee aan groene duurzame oplossingen en concepten, en implementeert deze oplossingen bij bedrijven, scholen, sportverenigingen, overheid en nu de eerste kerk. Ze werkt ook ideeën van bewoners uit, om hun buurt aantrekkelijker te maken, tot een uitvoerbaar plan. Collectief worden de daken verduurzaamd. Stenen worden vervangen door groene pleinen, grijze daken en gevels worden groen. Zij

¹⁰ Link naar website De Groene Regentes: <https://www.groeneregentes.nl/>

¹¹ Link naar Haags Opgewekt: <https://www.groeneregentes.nl/projecten/zonnepanelen-op-andermans-dak/de-nieuwe-regentes/>

¹² Meer informatie over Postcoderoos: <https://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/duurzame-energie-opwekken/lokale-duurzame-energie-initiatieven/themas/financieren-lokale-energie-initiatieven>

¹³ Link naar webpagina SDE subsidies: <https://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie>

¹⁴ Link naar webpagina Zon SDE+ subsidie: <https://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie/categorieen/zon-sde>

coördineert nu het gehele traject van verduurzaming van de [Oud Katholieke Parochie](#)¹⁵ in het centrum van Den Haag.

De verduurzaming begint met het maken van een plan van aanpak. Voor het maken van dit plan en het haalbaarheidsplan vraagt ze een [subsidie duurzaamheid bij gemeente Den Haag](#)¹⁶ aan. Dit is maximaal 5000 euro. Deze subsidie is bedoeld om een idee uit te werken tot uitvoerbaar plan. Hiermede is het mogelijk om een haalbaarheidsplan uit te werken. Ingrid Vogels is in dit project nu totaal 8 maanden bezig.

Een aantal stappen in kaart gebracht die zij volgt:

- **Jaarverbruik** in kaart brengen: energieverbruik in kantoren, kerk en woonhuis.
- **Oplossingen inventariseren om energieverbruik terug te brengen.** Bij de Oud Katholieke Parochie is er gekozen voor LED verlichting en een combinatie van zonnepanelen met een groen dak.
- De **besparing in CO2 ton** uitrekenen om zodoende te kijken hoeveel energiebesparing er mogelijk is. Dit is nodig om eventuele fondsen aan te vragen.
- **Klimaatfonds**¹⁷ is **aangevraagd en gehonoreerd.** Bij deze kerk worden 42 zonnepanelen van 310 WP geplaatst op twee daken gecombineerd met een groen dak wat 61% energiebesparing oplevert over 15 jaar (116 CO2 ton reductie). De LED verlichting, 220 stuks, bespaart nog eens 27% energie over 15 jaar (56 CO2 ton reductie).
- Belangrijk is om rekening te houden met **bijzondere omstandigheden in en rondom het gebouw.** In dit geval is de kerk erg hoog en de steiger kan niet binnen worden geplaatst omdat deze te zwaar is voor de vloer. Hiervoor is dus iets anders bedacht om de LED verlichting te kunnen plaatsen.
- **Omgevingsvergunning monumentaal pand** is aangevraagd door Ingrid. Als je iets op het dak van een monumentaal pand wil doen een dergelijk vergunning nodig is. Je kunt de aanvraag online doen, maar houd rekening dat dit heel veel tijd kost.

Vogels raadt aan om op de website van Milieu Centraal te kijken voor meer informatie over zonnepanelen, de verschillende soorten en hoe ze werken:

<https://www.milieucentraal.nl/energie-besparen/zonnepanelen/hoe-werken-zonnepanelen/>

Belangrijke opmerking over het Klimaatfonds: dit fonds is er in ieder geval nog in 2018, maar het is nog niet zeker dat het er is in 2019. Indien je een aanvraag bij het Klimaatfonds wil doen voor energiebesparende maatregel, doe dit dan zo spoedig mogelijk.

Neem voor meer informatie contact op met Ingrid Vogels via ingrid.vogels@green2live.net.

¹⁵ Website Oud Katholieke Parochie: <http://denhaag.okkn.nl/pagina/1/home>

¹⁶ Webpagina subsidie duurzaamheid: <https://www.denhaag.nl/nl/subsidies/subsidies-wonen-en-bouwen/subsidie-duurzaamheid-aanvragen.htm>

¹⁷ Webpagina over Klimaatfonds: <https://duurzaamdenhaag.nl/klimaatfonds/ik-zoek-financiering-voor-een-compensatieproject>

Aankomende activiteiten netwerk Geloven in Groen

Tijdens de bijeenkomst zijn er een aantal activiteiten voorbijgekomen die interessant zijn voor deelnemers van Geloven in Groen:

- vrijdag 15 juni: Groen Geloving, zie <https://www.iofc.nl/groengelovig>
- woensdagavond 4 juli: workshop rondom het groene dak van de As-Soennah. Aanmelden via rudv.vanderaar@iofc.nl. Kijk voor meer informatie op <https://www.iofc.nl/groene-daken-bezoek>.
- 1 november 2018: event 'God in de supermarkt' bij de Bethelkerk. Meer informatie volgt.

Meer informatie over deze activiteiten kun je vinden in de online agenda van Geloven in Groen op <http://www.iofc.nl/geloven-groen>. Staat jouw event er nog niet bij? Stuur dan een mail met de naam van het event, de datum, tijdstip, locatie, omschrijving en link naar de website (of flyer) naar laura.reijnders@iofc.nl.

Volgende bijeenkomst Geloven in Groen in oktober 2018

De volgende bijeenkomst in 2018 is in oktober. Alle informatie van het project Geloven in Groen is ook te vinden op de volgende webpagina: <http://www.iofc.nl/geloven-groen>.

